

Den ulovlige brændevinsbrænding.

Af H. A. RIIS-OLESEN

FØRST fra midten af 1600-tallet er brændevinen kommet mere almindeligt i brug som nydelsesmiddel over hele landet, hvad næppe er uden forbindelse med de forskellige fremmede troppers stationering her i landet under Chr. IV's og Fr. III's krige. De polske og tyske soldater var vant til brændevinsdrikning i deres hjemland, og havde de svenske soldater engang fået smag for brændevinen i de lande, krigen havde ført dem til, var de næppe sindede til at give afkald på den under felttoget i Danmark. Hvor de fjendtlige krigsfolk kom hen, er da et begær efter brændevin opstået, som har affødt større produktion og meddelt sig til egnens befolkning. Borgmester Hans Nielsen, Varde, fortæller, at de svenske tropper under krigen 1643-45 brugte en kande brændevin om dagen foruden en god tønne øl. Derved bliver brændingen efterhånden almindelig i hele Danmark.

Kristian d. IV udsender i 1638 en skrivelse til biskopperne, hvori det hedder at præsterne afholder sig fra drukkenskab og formaner enhver til ædruelighed, og at præsterne ingen brændevin fremstiller i deres huse. Endnu i Chr. V's danske lov findes et forbud for præsterne mod at være kromand eller drive ølsalg. I 1689 forbydes al ikke privilegeret brænding på landet ("herefter ej nogen destiller pander eller brændevinshatte på landsbyerne af bønder, eller de som bønder gårde, boliger eller huse besidde, må bruges"). Kun de på alfarvej beliggende kroer beholdt brændingsret for at kunne sørge for de vejfarendes fornødenheder. Hver kro måtte i årlig afgift svare 10 rd. Senere, da kroernes antal steg stærkt, forhøjedes skatten efterhånden til 100 rd. pr. tønne. Derved dalede kroernes antal stærkt og hjemmebrændingen tiltog. Regeringen skærpede gang på gang bestemmelserne, og de udkomne forordninger i 1773, 76 og 86 må ses i lys heraf. Desuden også tidens anskuelser om det gavnlige for landmændene i at knytte en forædlingsvirksomhed til jorddyrkningen har øvet sin indflydelse herpå. I et kort åremål (1768-1773) prøvede man at bortforpagte brændingsretten på landet, øjensynligt ud fra den betragtning, at kunne brændingen ikke undgås på landet, var det bedst at lade den foregå i dagens lys under lovlige former, så statskassen får, hvad den behøver, og således at befolkningen vænnes til at respektere lov og ret. Men heller ikke dette kunne hjælpe stort, hvorpå man ophævede disse bestemmelser og skærpede de tidligere, således at de tidligere privilegerede (præster, degne og herremænd) nu heller ikke måtte brænde til eget forbrug. De skulle afhænde deres redskaber på amtstuen og modtage godtgørelse, 24 skilling pr. pund. Tilbage var da kun de privilegerede kroer på landet. Man greb strengt ind for misbrugets afskaffelse og gav høje bøder. Det er vanskeligt at forestille sig nu, hvor store mængder der fremstilledes ulovligt, men man mener, at mellem $\frac{1}{2}$ og $\frac{1}{3}$ af den brændevin, der konsumeredes i Jylland, blev fremstillet privat.

Ved forordningen af 2. maj 1786, der var langt mere human end de tidligere, standsedes brændingen på øerne, medens det stadig var vanskeligt i Jylland. Dog hører det

mere og mere op, eftersom der blev rørt mindre og mindre ved det og ved den kendsgerning, at brændevinen blev billig at købe. Men gennem retssagerne i Sydthy, som jeg på de næste sider skal gennemgå i hastige træk, fremgår det, hvor stor en kamp der har været angående dette spørgsmål, tvunget frem af forholdene.

At der i 1824 endnu er ulovlige brændinger, fremgår af en kommissionserklæring, som omtaler smugbrænding i stor stil i Jylland og på Fyn, fordi rugprisen var for lav i forhold til de priser, brændevinen kostede. Men sagen blev henlagt. De jydskes stænderforsamlinger nedsatte i 1836 et udvalg, som udtalte, at brændingen florerede i Jylland - ja, var mere udbredt end før. Der ansattes spioner blandt toldpersonalet eller blandt kobbersmedene i byerne, men så kom forordningen af 23. februar 1843, og sammen med tidernes forandring medvirkede den til, at brændingen langsomt aftog for til sidst at ophøre.

Der har gennem tiderne været skarpe bestemmelser angående privatpersoners brændevinsbrænding, men det har været uhyre vanskeligt at få dem overholdt. Staten var jo interesseret i, at alt salg af brændevin gik igennem de såkaldte konsumtionskontorer i byerne, hvorfra der flød store summer til den slunkne statskasse og selvfølgelig også forhindrede misbruget af det kostbare korn.

De første bestemmelser, jeg har kunne finde angående ulovligt brændevinsbrænderi, er i Chr. V's danske lov af 1683, senere forordningen af 4. juni 1689, 13. marts 1700, 27. marts 1719. Sidstnævnte forordning udvidedes ved en rundskrivelse her i amtet ved amtmand C. C. Schinkel af 27. maj 1733, hvori det hedder:

Om endskønt hans Kongl. Mayst. udi sin allern. udgivne lov og forordninger stricte har befalet og forbudet al ulovlig og unyttig krohold og brændevinsbrænden på landet, og de, som derimod fandtes at handle, skulle lide vedbørlig straf, så må jeg dog ugerne fornemme, at der er de personer, som brænde brændevin og dermed som andre stærke drikke vahrer holder kro på landet, købstæderne og de tilladte og privilegerede kroer til skade. Heriblandt ser jeg af beretning - hvad der lyder fast utroligt - at der skal findes nogle degne, som frem for andre er mere lastværdige, hvilket ikke er sømmeligt, såsom bonden af sådan brændevins brænden og krohold foranlediges til fylderi og sit arbejdes forsømmelse om de søgnedage og til sabbatens overtrædelse på de hellige dage og endelig derover geråder mange i største ruin og armod - altså bliver herved for alle og enhver i almindelighed og for de degne, som det kan vedkomme i særdeleshed, allerunderdanigst at erindre Hans Mayst. lovs 6. Bogs 3. cap., 8. og 9. art. og forordningerne siden da.

Amtmand Schinkel befaler degnene at oplæse foranstående de følgende søndage efter gudstjenesten.

Man finder ikke retsprotokollen i Hassing-Refs herred tilført sager af denne art før i 1751. Herredsfogeden, Andreas Høyer, finder sig da beføjet til at tiltale Anders Jensøn og Lars Christensøn i Ugelef samt Niels Krabbe og Peter Povelsøn i Odbye, fordi de natten imellem 24. og 25. jan. sidst skal have været forsamlet til benævnte Anders

Jensøns i Ugelef og til drik og spil andre steder i byen, ey allene bemeldte ganske nat mellem søndag og mandag, men endog hele mandagen igennem, Gud til fortørnelse, næsten til forargelse og kongens lov modbrydelig.

Den 11. marts skulle de møde for retten, men ingen af dem var mødt, således at de derved kendte sig skyldige. Dommen lød på 2 lod sølv pro persona og til bestridelse af omkostningerne 3 rdl. 2 mk. - Herredsfogeden finder sig beføjet til på sit embeds vegne og i anledning af den store drukkenskab, som går i svang på Thyeholm, at lade oplyse og føre tingsvidne om hvo, som i bemeldte sogne brænder brændevin og sådant i deres huse, fall holder og gør udsalg deraf. Det blev en lang og indviklet sag med mange retsmøder. 22 mænd blev dømt for forseelser indtil 26 rigsdaler. (Dog blev ikke alle overbevist og dømt).

For at finde frem til de skyldige brugte man også kneb eller list. Thisted consumptions forpagters fuldmægtig, Christian Stenild, bliver stævnet for Hassing-Refs herreders ting, idet en del proprietærer beskylder ham for at sende stikkere ud på landet for under list at tilvende sig en del oplysninger angående brændevinsbrænderiet. De to mænd, som skulle være udsendte fra Thisted, hed Truels Kjærgaard og Christian Nielsen Hinge. Fra retssagen skal jeg nævne et par uddrag: Disse mænd skal for nogle uger siden (retsmødet 5. juni 1753) have faret rundt i adskillige sogne her i Thy ligesom omløbere til at besøge enfaldige bønderfolk med mange slags påfund, foregivende nogle steder, at de efterlyste en person, som skulle være rømt fra Nibe med penge, andre steder, at de rejser i et andet ærinde, og overalt, hvor de kom, overtryglede folk for brændevin at lade hente til dem, hvor det ikke nærværende kunne have, dels foregivende, at de var meget trængende dertil for mathed efter rejsen, dels at en af dem var svag og endelig paatrængende folk penge derfor.

Ved senere retsmøder fremkom forskellige mennesker med beretninger om de to mænds snuhead.

Chr. Pedersen Kjær, der tjener i Gudenis (Gudnæs) Mølle, havde hørt, at de havde foregivet at høre hjemme i Nibe og søgte efter en karl, der var bortrømt. I dag for 7 uger siden (28. juni) kom de til møllen, hvor de først begærede brændevin for een skilling. Møllerkonen leverede dem brændevin i et glas, derefter fik de øl i et stenkrus; imidlertid begærede de også noget at spise, og møllerkonen satte for dem ost, smør, brød og fårepølse, så meget som tvende personer kunne fortære, ligesom de også levede deraf. Da de havde spist og drukket, lagde de 5 skilling på bordet som betaling, men møllerkonen tog kun 2 af de 5 og gav de andre tilbage; men de sagde, at hun skulle tage dem alle, thi de havde fået nok for dem. Der blev et ordspil mellem dem, indtil møllerkonen bekvemmede sig til at tage een skilling mere.

Prokurator Brun, Viborg, som førte sagen, udspurgte Chr. Kjær, om ikke de 3 skilling ville være passende for maden, de fik, hvortil han svarede bekræftende. Senere afhøres flere vidner. Et af de ejendommeligste er Peder Erichsen, der tjente hos Peder Mogensøn i Skyum: Da de to kom ind, hentede han et fyrfad og ville give dem ild til deres pipe, og i det samme spurgte de ham, som de ikke kendte, om han nu ville følges med dem, og Truels Kjærgaard sagde, at han skulle, hvorpå han med sagte stemme, såsom han var hæs, sagde nej. Truels K. sagde: Råb ikke så højt, der er ingen døve her i stuen; men jeg skal tale med din husbond om det. Da blev drengen bange

og løb til sin madfader, som rådede ham til at skjule sig i byen, men han løb til fjordsiden, hvor han forblev en times tid.

De to "stikkere" var også hos Niels Madsen Brusen i Villerslev og Jens Møller i Hørдум, hvor de havde fremført omtrent samme ærinde som i Gudnæs. De havde forlangt brændevin, og da de havde lidt i tiden - eftersom de havde folk i arbejde - alt indkøbt på lovlig vis, blev de enige om at give dem for 1 skilling, men bemærkede, at de ikke håbede at komme i ulykke for det, hvorpå de svarede, at de ikke var ude for at gøre folk fortræd; derpå fik de det forlangte. Således fulgte flere afhøringer af egnens folk, hvor de to havde været "gæster", men desværre kan det ikke af retsprotokollen aflæses, hvorledes sagen sluttede, men det giver et godt billede af, hvorledes man fra de privilegerede brændevinsbrænderes side var ude efter at finde frem til "privatbrænderne".

Samme år 1753 - får ejeren af Tandrup, Povel v. Klingenberg, "ret til at holde kro eller værtshus på den ham tilhørende gård, Simonsgård kaldet, i Ydby sogn, og de rejsende så vel som andre med logement samt spise og drikke vahre til nødtørftighed og for en billig betaling sammesteds betjene, så og der ved stedet lade brøge Øl og brænde brændevin til kroens fornødenhed, imod deraf i stedet for consumption årlig 4 rigsdaler til Vores Cassa at svare".

I retsprotokollen findes også et lille tidsbillede fra Hvidbjerg kirke i 1759:

Under en sag mod en del beboere på Thyholm angående ulovlig brændevinsbrænding og -salg oplystes: Landsoldaten Anders Jepsen af Torp førte brændevin med sig til exerserpladsen ved Hvidbjerg kirke og solgte til soldaterne. 3. påskedag lagde soldaterne på exerserpladsen penge sammen til brændevin, som sognefogeden hendede hos Peder Larsens kone i Hvidbjerggaard, og det blev udskænket og drukket i kirken neden for brixdøren imellem stolene, efter at prædiken og sang var til ende i kirken. 3. søndag efter påske blev sammesteds fra hentet brændevin for 2 mark 8 sk. (1 pot brv. = 12 sk.), hvoraf en del blev drukket i våbenhuset, da sangen før prædiken var begyndt, og på pulpituret under prædiken. Underofficereren var med og skænkede det ud til dem.

Derpå går der lang tid, i hvilken man ikke gennem retsprotokollen kan aflæse nogle sager angående brændevinsbrændingen, men omkring 1777 tager sagerne til i fart. Dette år holdes retsmøder bl. a. 10. juli, hvor adskillige dømtes for ulovlig brænding og salg. Man citerer forordningen af 26. april 1776, der er en skærpelse af alle tidligere forordninger. De, der havde brændt, fik en klækkelig bøde på 30 rigsdaler, og havde de solgt, fik de yderligere en bøde på 20 rdl., foruden at de skulle betale sagens omkostninger. Til belysning af bødens størrelse kan anføres, at en ko vurderedes til 20 rdl. og en hest til 30 rdl.

Det vil føre for vidt at nævne de mange navne fra de forskellige sogne - det har jo været almindelig skik og brug dengang at have brændevin stående, ikke mindst til de, der hjalp med arbejdet, og til gæster, "for at de ikke skulle gå fastende bort". Den 10. juli afhøres folk fra Gærup, Skyum, Harring, Villerslev, Visby og Tøttrup, som var anmeldt af fru kammerrådinde Aars til Øland, hr. Fugl til Irup, birkedommer Herbst, Tøttrup, m. fl. Fuldmægtig Bohr, Øland, gjorde påstand på, at de 15, som

havde brændt og solgt, skulle dømmes ”at have deres redskaber forbrudt til deres husbonde og bøde hver 50 rdl., og de, som kun har solgt, hver 20 rdl. De blev dømt efter påstanden. Det samme gjorde birkedommer Herbst og Laur. Koch (Irup) gældende. Nogle af de tiltalte nægtede og slap derved fri.

Den 14. juli: Ekstraord. gæsteret efter begæring af comm.råd Sommer, Todbøl, og fru Gerner, Thisted. Flere fæstebønder fra Snedsted sogn blev anklaget og dømt.

16. juli samme efter begæring af Schiønning til Rostrup m. fl. Beboere i Gammelby, Ulleup, Kiæstrup, Ginnerup, Heltborg, Refs, Tvolm, Boddum, Visby, Flarup, Holmgårde, Ydby, Villerslev og Gyrupe. Madame Schibsted, Schibstedgaard, mente, at gården var en gammel sædegård, som endnu har privilegier samt årlig svarer consumption og mener sig frifundet, men bøden faldt alligevel (100 rigsd.).

17. juli indstævnes flere fæstebønder og andre - bl. a. Gudich Svenningen af Nørhedegård (30 rigsd.) samt adskillige fra Hurup, Grurup, Dover, Hørdum, Svankjær, Hvidbjerg og Tølbøl.

24. juli: Beboerne i Sønderhå, Hørsted og Hassing samt Koldby.

Samme dag stævnedes Laur. Breinholt fra Hindsels en del af sine fæstebønder for ulovlig brændevinsbrænding, det er folk fra Styvel, Hvidbjerg, Smerup, Lyngs, Odby, Doverodde, Barslev og flere. Endog degnen Trap blev dømt (100 rigsd.) samt præsten Oluf Aschanius, Boddum, der fremførte, at han havde ikke kunnet tage den seneste forordning ”udi en så stricte forståelse, at de, som svarer deres consumptions- og folkeskat og aldrig har begået noget utilbørligt med br.,br. og -salg, skulle være forment til deres egen husfornödenhed at brænde det fornødne”. Retten fandt imidlertid, at det var en ”forbrydelse” og dømte Aschanius til at betale 100 rigsd.

Endvidere stævnedes Ørsnes til Helligkildgaard en del af sine bønder i Refs, Dover, Barslev, Egebjerg, Hellerø, Helligkilde og Jestrup. Nogle indrømmede forseelsen og andre nægtede.

Den 26. juli stævnedes bl. a. sognepræst Thura, Hvidbjerg, Thyholm, og fra denne foreligger der et skriftligt indlæg, hvoraf jeg skal citere:

Jeg begreb aldrig, at den forordn. om ulovlig br.-br. og ulovligt krohold anrørte mig eller nogen af min stand, som altid imod konsumptions svarelse af vor itzige allern. konge og hans højpriselige forfædre har haft tilladelse til at brænde til egen husbehov, og for den første skilling har jeg endnu aldrig solgt. I følge af, at jeg ikke kendte forordningen bedre, nægter jeg ikke, at jeg nogle gange har brugt denne mig i mine tanker forundet frihed - uden opbud af vidners overbevisning. Men da jeg hørte, at forordn. skulle anderledes fortolkes, ophørte jeg aldeles med brændingen, idet jeg solgte baade min sal. broders og mit eget br.-redskab bestaaende af log, hat og piber til kobbersmeden i Holstebro, som jeg med attest kan bevise.

Noget lignende forelå fra sognepræst Niels Wilse, Søndbjerg (begge var indstævnet af Herman Jensen i Helleris, der sikkert havde pligt hertil!). Niels Wilse har slået kobbertøjet i stykker og ladet gøre ”en del behøvende kobbertøj udi huset”. Det samme indlæg forelå fra sognedegn Knud Hoppe, Søndbjerg-Odby, men alle tre blev dømt til at betale hver 100 rigsdaler.

Sognepræst Overgaard, Sønderhaa, udleverede også et skriftligt indlæg, der på væsentlige punkter ligner de foregående. Dog nævner pastor Overgård forordningen af 1757, som gav præster, degne og proprietærer tilladelse til brænding, og han havde nok ”hørt sige”, at proprietærerne - efter ordre fra amtmanden - skal være befalet ikke at brænde, men at en lignende befaling skulle være udgået fra biskoppen, havde han ikke set noget til. Præsten tilføjer: at siden seneste forordn. udkom, har han købt mange sneve potter brændevin fra købstæderne, som jeg ikke kan undvære, dels til haandværksfolk ved min daværende snart øde præstegaards opbyggelse og dels til det faste mandskab på gården, men i mod min vilje er der blevet brændt brændevin med mit redskab. - Bøde: 100 rigsdaler.

Degnen Poul Resen, Sønderhå, sognepræsterne hr. Pobel, Hvidbjerg v. Aa, og hr. Winding, Hassing, blev også dømt på samme vis.

31. juli dømtes flere bønder samt sognepræst Lassen, Bedsted, samt madame Høyer af Koustrup.

At man gik hårdt frem, og at det var en alles kamp mod alle, ses deraf, at så snart en mand var angivet, fandt han frem til andre, som også havde brændt, o. s. v. Selve herredsfogeden, Høyer, som gentagne gange havde behandlet disse sager, blev den 2. august 1777 anklaget og dømt til at betale 100 rigsdaler samt aflevere sit ”tøj” til angiveren, prokurator Møller, Todbøl. Gudich Svenningsen anmelder den 4. aug. s. år Eggert Nandrup, Koustrup, for ulovlig brænding. Ved retsmødet oplystes det, at der var brændt 2, højst 3 gange siden sidste forordning ”af noget agterst havre, som ikke synderlig var til nogen anden nytte, og grunden har været, at Nandrup ikke vidste rettere, end at sligt var tilladt i forordn. af 1. febr. 1757; og sidste forordn. af 26. april 1776 forbyder ikke hovedgårdene denne frihed. Dernæst som Koustrup hovedgård i disse hårde penges tider er for en 2 år siden bleven ufri, og ejeren skal drive den ved sine mange holdende tjenestefolk, som påstår tilligemed håndværksfolk ved gårdens og kirkens betydelige reparationer og ved anlagte kalkbrænderi, de første, at de i strengeste arbejdstid vil have brændevin og kan ikke undvære den, og de sidste, at det er for dem som en rettighed, at de skal have den - ja, skal man have nogen villig arbejde af bønderne, påasker de brændevin som sædvanlig, og det er grunden til, at der er brændt paa Koustrup. Dom: Velædle hr. Eggert Nandrup bør at betale til angiveren og sagsøgeren 100 rigsd. og til prosessens omkostning 1 rigsd. - alt at efterkomme inden 3 dage.

Her fremkommer det interessante, at angiveren får belønning for sin opdagelse og sin anmeldelse - altså var det hele et helt stikkersystem, og derfor ser man mange fremmede navne som angivere i retsprotokollerne fra den tid. Det hedder nemlig i forordningen (2. sept. 1773 - skærpet 26. april 1776) stk. 7: ”Bøder og konfiskation af brændevinsredskaber ville vi til opmuntring for enhver, som sådanne overtrædelser kan opdage og samme angive, forunde dem alene”.

Vestervig havde sit eget birk, og etatsråd Moldrup følte derfor pligt til at faa rensat ud, hvad der var af brænderedskaber.

Mandag den 28. juli 1777 blev der afholdt en ekstraordinær gæsteret i tingstuen på Nørbo - efter forlangende af Moldrup og med birkedommer Laurits

Høyer i dommersædet. Fuldmægtig Kortbech producerede rettens stævнемål af 19. juli betræffende stamhuset Westervig Closters bønder, som imod anordningen endnu har og bruger deres br.-redskaber uagtet de mange gjorte advarsler, påmindelser og inkquisitioner på godset.

Inden sagen går sin gang, fremkommer en Peder Bertelsen, Thisted, sikkert prokurator for byfogeden og ønsker oplyst, hvornår disse bønder er stævnet, idet han også havde stævnet nogle af dem. Der er nemlig i forordningen af 1773 den mærkelige bestemmelse (stk. 8), at byfogederne i købstæderne også må stævne overtrædere på landet - på samme måde som jordegodsejerne må det overfor de samme bønder, så her kunne der blive sammenstød. Fuldmægtig Kortbech gør nu gældende, at han efter befaling fra etatsråd Moldrup har foretaget undersøgelser hos bønderne, og de konfiskerede kobberkedler med tilbehør er afleveret til en kobberhandler i Holstebro den 10. juli 1776, hvilket kvitteringen viser, men påstaar nu, at Peder Bertelsen ved sin tvivl har skadet sagen og søgt at ville tilsnige sig bønderne. Retten fandt da, sagen skulle gå sin gang. Derefter blev de forskellige fremkaldt, og nogle benægtede, mens andre indrømmede. De sidste dømtes til en bøde på 30 rigsdaler (nogle 50 rigsdaler).

Intriger kunne også forekomme i slige sager. Da nu etatsråd Moldrup havde anklaget sine bønder, anlægger forpagter Anders Stiegård fra Ørum sag mod etatsråden for utilladeligt brændevinsbrænderi. På Moldrups vegne erklærede Anders Kortbech sig skyldig i de forbrydelser, som stævningen indeholder, men måtte dog melde følgende: Som ejer og besidder af Westervig Closters stamhus har etatsråd Moldrup endnu hans adelige og frie herregårdsprivilegier og som følge deraf ikke mener at kunne komme ind under forordningen, idet han svarer årlig consumption samt folke- og familieskat. Tillige havde Moldrup fabrik ved sin gård af pottemageri og teglbrænderi, og ”desårsag haver største føje til at påstå sig berettiget til brænding for sine holdende fabrikanter og folk”. Dommeren dømte i denne sag, at loven ikke fritog adelige eller sædegårdsejere, hvorfor Moldrup skulle udrede 100 rigsd. inden 3 dage.

Efter 1777 tager sagerne af - dog fremkommer enkelte, som dømmes anden gang, og disse dømmes på herredstinget. I 1786 får man nys om, at der fandtes redskaber til brænding hos en Jens Larsen i Vesterby, og her fandt man under skjul i laden en god og brugbar svaletønne med kobberpiber, som hans kone i mandens fravær vedkendte sig at være deres. Til trods herfor var manden ikke at formå til at betale de forbrudte bøder og omkostninger. Han hævder med megen patos, at den pågældende tønne ikke tilhører ham, men at et skarnsmenneske må have lagt den der, og han tilføjer, at portene står åbne dag og nat, så en uvederheftig person let kunne tilsnige sig adgang. Han føjer til, at han slet ikke kan udrede de mange penge, da orkanen den 4. sept. aldeles har ødelagt hans huse, hans kreaturer druknede i Limfjorden og hans korn på marken blev afslået.

Men retten var ham ikke nådig - den henholdt sig til kendsgerningerne, at der var fundet en svaletønne på hans ejendom, og den havde hans kone indrømmet tilhørte dem, og Jens Larsen dømtes til at betale 30 rigsd. + 3 rigsd. i omkostninger inden 15 dage, ellers måtte han gøre fæstningsarbejde i 1 måned.

Så sent som i 1788 finder vi en række domme, og en del af personerne var allerede dømt en gang før, og man havde skærpet dommene derhen, at de skulle udføre fæstningsarbejde, hvis pengene ikke forelå inden for få dage, så det er ganske klart, at adskillige har måttet give op med hensyn til at udrede den store sum. Dog var der den udvej, at herremanden eller husbonden kunne midlertidig klare sagerne, og den udvej blev benyttet flere steder.

Tilbage til Hassing-Refs herreders tingbog. I 1778 var der flere sager angående ulovlige brændinger. Men man opdager, at prokuratoren i Thisted, Peter Bertelsen, ofte stiller ved retsmøderne for at hævde sin ret til bøderne, og når han er kommet for sent med sine stævninger, benytter han enhver lejlighed til at kværule over fremgangsmåden eller andre ting. Een gang påstod han, at han var kommet først med sin angivelse og fremførte som vidner to mindreårige børn!!! De blev dog kasseret som vidner af retten. Iøvrigt fremkommer der i sagen nogle vendinger, der viser, hvor skarpt man kunne tørne sammen, og hvor nederdrægtig denne Bertelsen kunne være - jeg citerer:

Retten, som måtte fornemme, at hr. Bertelsen endnu vedbliver hans forhen under denne sag mod den kompetente dommer, hr. herredsfoged Høyer gjorde usandfærdige og ubevislige beskyldning (at han skulle have forbigået Bertelsens sag og indrømmet den anden forret!) fandt fornøden een gang for alle at påminde hr. B. fremdeles at entholde sig fra sådant -! Retten finder hans opførsel og væremåde uanstændig. Det viser sig også, at B. må trække det korteste strå og må trække sig tilbage med et nederlag.

Samme hr. Bertelsen var åbenbart en meget nidkær herre - derom vidner følgende episode:

Den 14. jan. 1779 stævnedes følgende til tinget: Peter Bertelsen, kobbersmeden Frans Pott, Jens Lindholm, tolder Kirketerps søn, Jens, Chr. Jensen m. fl. af Thisted. Disse personer var tirsdag d. 10. decbr. 1778 trængt ind til en bonde i Refs, Jens Pedersen Snæver, hvoraf nogle ved ankomsten skulle have krævet brændevin, og ”da Jens Snæver dermed på sådan deres begæring havde skænket dem af en teje, som han til egen mund portion fra tilladelig sted havde forskaffet sig, skal han være kommet i erfaring, at de havde ikke alene bøsse med sig, men at der tillige kom en af medfølgerne ind i stuen med en stor økse i hånden. Herover blev Jens Snæver bestyrtet og hans kone og børn helt altereret, så de med skrigen og råben for ud. Peter Bertelsen fik Jens Snæver ind i et kammer, hvor han truede ham fra hus og hjem samt lade ham indsætte i Bremerholm, der skulle have forårsaget, at han som enfoldig bonde lod sig tvinge til at give dem i penge 10 rigsd. samt at underskrive et bevis, hvorefter han til den i lov og ret ugjalde person Peter Bertelsen i Thisted endnu skulle betale 40 rigsd., skønt han ikke på nogen måder var dem skyldig. Ja, dermed ikke nok, men førend de vigede af huset, skal P. Bertelsen og en søn af tolderen i Thisted have medtaget et tørklæde og en nathue. Derfor har Jens Snæver ville føre denne sag for at få sine penge og ejendele igen.

Det viser sig, at landsdommer Steensen, Thisted, også har været med på inkquisitionen, og denne indleverer et indlæg i retten, hvori han stærkt kritiserer den måde, han er indstævnet, og håber, at enhver retsindig vil tilstå, at

stævningen er uanstændig og fornærmelig, og jeg véd ikke af at have gjort ting, som skylder nogen forklaring. Jeg var til stede ved omtalte lejlighed som rettens middel (som den af P. B. medbragte), idet P. B. havde forlangt medfølge på denne brændevinsinquisition.

Justitsråd Steensen forklarer, at da de var ankommen til Jens Snæver, ville denne ikke lukke op i det i stuen værende kammer, førend han var kommen til stede. Hvem det er, der skulle have aftvunget Jens Snæver både penge og penges bevis samt forøvet de øvrige slette poster - er aldeles ikke min sag, da jeg hverken så eller hørte noget til sligt, såsom både Jens Snæver og P. Bertelsen noget efter gik bort fra mig og var i lang tid inde i et andet værelse og havde døren tillukket. Justitsråden kritiserer stærkt ordene i stævningen: "at han tillige skulle have gjort medfølge", og mener, indkaldelsen er lovstridig o. s. v.

Hertil erklærede hr. Møller på Sommers vegne, at stævnmålet ikke kunne være anderledes affattet, og vidnerne udsagn ville vise, om stævnmålet var berettiget eller ikke. Iøvrigt fandt retten, at alt var i orden, hvorfor man begyndte afhøring af vidnerne.

Vidnerne svarede på forskellige spørgsmål, hvoraf det fremgik, at This tedfolkene havde fordret brændevin, hvilket de også fik, men det var ikke blevet undersøgt, om Jens Snæver brændte det selv. De havde set mændene med bøsse og økse og opstandesen ved disse ting. Bertelsen og hans medfølge havde taget ham afsides og sagt til ham, at for den tobak og de varer, de så hos ham, kunne de tage ham til Thisted i jern, og Jens Kirketerp (som fortalte, at han var til stede på tolderens og kontrolørens vegne) føjede til, at han for de varers skyld kunne komme på Bremerholm, og forskrækket over dette indgik han på at betale dem 50 rigsdaler, men da han kun havde 10 rigsdaler i penge, afleverede han et bevis på de resterende 40 rigsdaler. De fandt hos Jens Snæver et stykke af en rulle tobak, 4 eller 5 cardus tobakker, men de tog det ikke med sig.

Peder Bertelsen fandt stævnemødet inkvisitorisk affattet, og at det ikke burde gælde for nogen ret. Han reserverede sig al lovlig ret og tiltale. Han tilspurgte nu vidnerne om forskellige ting (han lister udenom de prekære spørgsmål!). Om han havde brugt hårde ukvemsord? Vidnerne henholdt sig til tidligere forklaring. Om ikke Jens Snæver havde nægtet at åbne et kammer, hvorfor han lod hente en økse. Vidnerne svarede, at de var kommet senere, og da stod Jens Lindholm (en af Thistedfolkene) i stuen med en økse i hånden, og *da var justitsråd Steensen med P. Bertelsen og Jens Kirketerp inde i kammeret*. Om Jens Snæver havde lidt overlast? Svar: De henholdt sig til deres tidligere forklaring.

Efter vidneafhøringen præsenterede Jens Snæver de forskellige beviser for købet af brændevin og tobak, en missive fra købmand Chr. Larsen Nyboe, Holstebro, dateret den 1. decbr. 1778, og en passerseddel fra Løgstør Consumptionskontor den 7. nov. 1778. Alt fandtes at være i orden, hvorfor sagen mod Jens Snæver måtte falde.

I 1781 er det galt igen, og det er godsbesidderne, der stadig finder frem til overtræderne af loven. Hr. Kierulff til Nørhågård får dømt 2 af sine bønder for brænding, hvilket de har været fælles om, samt solgt brændevin, så det blev 50 rigsd. til hver, foruden at de "inden tvende solemærker skulle aflevere deres "tøj"". Hr. cancelliråd Lillelund til Øland begærer 9 dømt, hvoraf et par

frifandtes. I 1782 er der gæsteret i tinggården i Grurup, idet consumptionsforvalter Deinbøll, Thisted, ved inkquisition har stævnet Ole Pedersen, Tølbøl, for ulovlig brænding. Ole Pedersen påstod, at det betjentene fandt, var svineæde, og han var helt uskyldig. prokurator Møller, Todbøl, mødte på den uskyldig saggivne O. P.s vegne og erklærede, at dersom han var så fri for alle synder, som han er i den forstævnte forbrudelse, kunne han dø med god samvittighed, hvad tid og time det skulle være. Vidnerne, som blev fremkaldt, påstod også, at affaldet var svineæde og ikke brændevinspøl. Dommen lød på frifindelse.

I 1787 dømtes 3 bønder fra Helligsø for ulovligt salg. De prøvede først at liste udenom ved at foregive, at det var skænket som for gæster uden betaling, men da karlen havde set dem modtage penge, måtte de gå til bekendelse og hver bøde med 20 rigsdaler. I 1788 er der mange ekstraretter i anledning af brændevinsbrændingen: Harring, Stagstrup, Snedsted, Elsted, Skyum, Villerslev, Koldby (hørende under Øland!), Årup, Sønderhå, Gjærup, Gjersbøl, Visby og Elsted (under Ulstrup og Todbøl), Gudnæs, Villerslev og flere steder (hørende under Irup), desuden en række selvejere, som havde solgt. Landsdommer Lautrup, Helligkildegård, contra en del af bønderne, 6 i Helligkilde, 1 i Egebjerg, 3 i Hellerød, 3 i Odby, 3 i Uglev, 4 af Bjørndal, 20 i Floulev, 4 i Barslev, 7 i Lyngs sogn + nogle spredte, ialt 56. Alle blev dømt til at betale 20 rigsdaler og i mangel heraf: fæstningsarbejde i 4 uger. Forvalter Hjardemål, Westervig Closter, fremførte 20 personer fra Lodbjerg, Ørum og Bedsted. Fogeden ved Todbøl, Niels Boddum, anmeldte 24 personer fra hans distrikt, ligesom Anders Grishauge i Vestergård, Visby, kom med 32 navne. Alle blev dømt til at betale - nogle 50 rigsd., andre klarede det med 20.

Hvor hårdt man gik frem, fremgår af, at man et sted fandt en brændevinshat på loftet, og selv om ejeren forklarede, at den var fyldt med huller og derfor ubrugelig til brænding, blev han dømt til at betale 30 rigsdaler, fordi han ikke havde afleveret den.

De fremtagne eksempler fra Hassing-Refs herreders tingbog (indtil 1800) viser med al tydelighed, hvor nødig befolkningen ville lade sig diktere et sådant forbud og har prøvet på at omgå det på forskellig vis, men således er det overalt i Danmark. Som tidligere omtalt, lykkedes det efterhånden myndighederne - efter lang og hårdnakket kamp - at få hjemmebrændingen til at ophøre - dog først omkring 1850.

Litteratur:

Sv. Røgind: Brændevin, øl og vin i de nord. landes lovgivning.

L. V. Scheel: Brændevinsbrændingen i Danmark. Landøkonomisk tidende, VI. bd., s. 123 ff.

De forskellige love og forordninger ang. brænding. Hassing-Refs herreds tingbøger 1635-1800. Westervig birks tingbog 1760-1800.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1956, side 104-124)